

Éljen a haza!

A szabadságharc emlékezete a néphagyományban

Kossuth-bankó, Kossuth-nóta, Kossuth-gyász, Kossuth-szakáll, Kossuth-kalap, Kossuth katonája – a néphagyomány a forradalom hőseinek középpontjába állítja Kossuth Lajost. Plohn József fotográfus a századfordulón megörökítette a még életben lévő '48-as veteránok képmását. Megrendítő az elhunyt hazafi ábrázatját viselő aggok látványa. A nemzet fél évszázad múltán is őrizte emlékeztében a politikust, aki személyesen hozta beszélt a toborzás-kor, akiért komisz gúnyát öltött, akit hazavárt, mert Kossuth Lajos lesz a király! És siratott, hogy Kossuth Lajos édesapám... Politikai közösség részévé vált 1848-ban a magyar nép. A koronás címet nemesi jelképként tette fel háza kapujára, bútoraira, fazekastárgyaira és az öltözetére. Egy Pest megyei subán tizenhat címeres hímszést számláltak.

Csótó Nagy József Kossuth-kalappal 1902-ben

Magyar nyelvterületen a személyesen átélte történelem egységesen vált a népi műveltség részévé. Vidékenként eltérő művészi nyelven azonos törekvéseket fogalmazott meg az ország. A dunántúli emberábrázolás hagyományát követették a pásztorok, mikor Barabás Miklós '48 hőseit és mártírjait ábrázoló nyomtatott gondos munkával kampósbotjaikra faragták. A századfordulón divattá vált Kossuth-emlékkép a családi fényképek között a magyar parasztházak tisztaszobájának állandó dí-

sze volt. A női öltözetben Kossuth-gyász néven terjedt el a palócföldi kékfestő-fekete szín-összeállítású félgyászos öltözet. Az emlékképek hatására a tardi viseletben megjelent a kétforintos bankó tulipános mintája. Búság, és kokárdával, nemzetőr karszalaggal örséget állt a hősök tiszteletére. Így mosódott össze a két esemény. 1956. október 26-án Ába község tünnető felvonulásának útvonalán a Petőfi, a Kossuth és az Arany János utcán át vezetett a község-házára.

1848-49 emlékezete, ezzel a címmel nyílik meg Kossuth Lajos halálának száznegyedik évfordulóján, március 20-án kiállítás a Néprajzi Múzeumban – mondta el Szabó Zoltán főmúzeológus. A kiállítás az Egyezség és a Kalamajka együttes Meg-
ittik a dobot című hanganyaga segítségével mutatja be a szabadságharc népeinek világát. Az ország szerte zajló toborzások idején a közismert verbunkokat, katonadalokat eredeti vagy aktualizált szöveggel énekel-

ték a vitézek. A Rákóczi-induló mellett '48 ószén felhangzott a Kossuth-nóta, melynek kuruc kori dallamát megőrizték, szerelme szövegét pedig áttették az ismert strófkákba. Az elnyomás évei alatt a mondanivaló a forradalom előtti katonanótákon keresztül szűrődött át – mondja Judits Katalin néprajzkutató. A ki-
egyezős után Honfiak könny-csepei és búz magyar dalok című ponyvanyomtatvány tartotta életben az ellenállást, a szabad Magyarország reményében dalárdák, olvasóköri szerveződétek Kossuth haláláig.

N. Tóth Ida

Természettudósaink a harctereken

Tudománnyal a honért

A reformkor, majd az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eszméje a kor kiemelkedő természettudósait is megérintette. Tudós társaságok alakultak, köztük 1841-ben a Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 1848-ban pedig a Magyar Földtani Társulat. A forradalom kitörésekor sok természettudósunk személyesen is részt kívánt venni a haza védelmében. A botanikus Frivaldszky Imre nyilatkozatban üdvözölte, a ferences szerzetes botanikus Stanislaus Albach erkölcsi támogatásáról biztosította az eseményeket, de már ez is elég volt ahhoz, hogy a bukás után haditörvényszék elé kerüljenek. A kor jeles orvosai közül Bugár Pál, Entz Ferenc vagy Margó Tivadar katonatorvosként szolgált, Hanák János és Rónay Jácint szerzetes belépett a hadseregbe, emiatt a fegyverletétel után bujdosni kényszerültek. Emigráció várt Brassai Sámuelre és Xantus Jánosra is, akik fegyverrel védtek a haza ügyét. Nekik és sok társuknak állít emléket az a kiállítás, amelyet az Országos Műszaki, illetve a Magyar Természettudományi Múzeum rendezett meg közösen a Ludovika téri épületben.

A Tudománnyal és fegyverrel a hazáért című tárlat 1848 hőseinek természetrajzi és technikai munkásságát mutatja be. A kiállítás első részének az anyaga a műszaki múzeum gyűjteményéből érkezett. Látható Nagy Károly bicskei csillagvizsgálójá-

nak nagy meridiánköre, megtekinthető a tizenöt éves korában Bem seregében tűzmesterként harcoló Than Károly kémikus laboratóriumának eredeti kísérleti és vizsgálóeszközei, valamint a

A tudósok elhagyták laboratóriumait, és fegyvert fogtak

NAGY ZOLTÁN FELVÉTELE

Than-féle melegvíz-fűtésű kályha. Szerelmey Miklós nyomdászkné, Tóth Ágoston és Asbóth Sándor hadmérnökként, utóbbi Kossuth szárnysegédjeként hasznosította a tudását a szabadságharc idején, róluk is megemlékezik a kiállítás. A löporgyárak felelőseként a kémikus Irinyi János és a bányamérnök Zsigmondy Vilmos a hadsereg fegyverkezését irányította. A tárlaton helyet kaptak az Irinyi-féle zajtalanul gyúló gyufa történetének dokumentumai, a szabadságharc alatt a hazai oktatási életben vezető szerepet vállaló Jedlik Ányos munkái: az 1828-as ős villanymotor, a világ első dinamója, az 1855-ös villanyautó modellje. Emléket állít a

bemutató a hidrológus Péch Józsefnek, aki tisztelgyettként szolgált Percel Mór seregében, a matematikus Martin Lajosnak, aki tanulmányait megszakítva tűzérnek állt. Kevesen tudják, hogy Görgei Artur vegyésznek tanult a prágai egyetemen, majd ott tanársegédként is működött. Imakönyvét és a kókuszsírban lévő laurilsav felfedezésére vonatkozó dokumentumait tekint meg a látogatók. Fényes Elek, Tóth Ágoston, Gábor Áron, Balassa János is helyet kapott a kiállításnak ebben a részében.

A tárlat második és harmadik egysége a százötven éves Magyar Földhoni Társulat megalakulásának körülményeit, az alapító geológusokat, a szabadságharc tudománnyal foglalkozó politikusait, valamint a forradalomban szerepet vállaló tudósait mutatja be. Az anyag többek között a várfogságra is ítélt Kubinyi Ágoston és Kubinyi Ferenc által gyűjtött ósmaradványokat, Szabó József bánya-mérnök, geológus eredeti gyűjteményét és személyes tárgyait, Jókai Mór csiga- és ásványkollekcióját, a szabadságharcban tűzérként és gyalogos főhadnagyként szolgáló Xantus János állatpreparátumait mutatja be a kor hangulatát idéző, eredeti bútorokkal berendezett szobákban. Kossuth Lajos turini száműzetéséből kerültek haza növény- és ósmaradvány-gyűjteményének darabjai.

Hanthy Kinga

Forradalom a festő szemével

Barabás Miklós és 1848

Márkosfalvi Barabás Miklóst nem érte váratlanul az 1848-as forradalom. A szabadelvű eszmékkel kora ifjúságától azonosította magát, s a reformkornak sok közszereplőjéhez fűzte barátságát. A nagyenyedi református kollégiumban idősb Szász Károly az erdélyi ellenzék eszméivel ismertette meg. 1836-ban Széchenyi adta értésére, hogy a magyar fővárosban kell letelepednie s a nemzetet kell szolgálnia, három évvel később pedig Gräfenbergben hosszas beszélgetéseket folytatódott Wesselényi Miklóssal a magyarországi állapotok elmaradottságáról és a nemzeti kérdésekről. 1840-ben, a pesti műegylet létrehozását előkészítő megbeszélések során kötött barátságot Szemere Bertalannal. Kemény Zsigmondnak Wesselényi, Vasvári Pálnak Teleki Blanka mutatta be, Kossuthnak Barkassy Imre hozta ismeretségbe. Susanne Bois de Chesne, kit Barabás 1841-ben vett feleségül, a parlamenti demokrácia híve volt. Az ő kívánságára utaztak 1843-ban Angliába, ahonnan a festő azzal a meggyőződéssel tért vissza, hogy Magyarországon is népképviselőre van szükség.

1838-ban festett Puszta tája a magyar Alföld művészi fölértékelését kezdeményezte, és munkássága meghatározó hatással volt Petőfire, akivel 1844-ben került közelebbi ismeretségbe, mikor a költő Vándorélet címmel verses életképet írt Barabás előző évben kiállított, Egy utazó cigány család Erdélyben című olajfestményének ösztönzésére.

Ezernyolcszáznegyvennyolc márciusát a festő úgy fogadta, mint elkerülhetetlenül szükséges eseményt. Szinte mindvégig következetesen a forradalom híve maradt, legfőljebb Lamberg megöletését tartotta szerencsétlennek. Amikor 1849. január 26-án fia született, megfogadta, hogy csak Buda visszafoglalása után tartja meg a keresztelőt, és a magyar sereg vezérét kéri föl keresztapának. Önéletrajzában így ír erről az időszakról: „Mikor Hentzi Pestet bombáznai kezdte, éppen vacsoránál ültem. Mikor aztán láttam, hogy házuk fölött repülnek a bombák, kivált mikor egyik a házuk fölött pattant szét és súlyos darabjai iszonyú csörmpölést vittek véghez a házföld cserepein, beszaladtam a folyosóra a szobába s egy gyermeket én, egyet nőm, egyet a dajka s egyet a szakácsné véve karjába, lesietünk a pinczébe, hová az egész ház személyzete, egy nagy üres raktárba menekült. Szörnyű volt az a pokoli zaj, amit a közeli utcákban lehulló bombák okoztak.”

Pest ostroma arra kényszerítette Barabást, hogy a belvárostól távolabbi házba menekítse a családját. Onnét szemlélte az eseményeket, amelyekről a festő szemével így számol be: „Borzalmas volt nézni, a mint a pesti dunaparti házak lángjai megvilágították a budai vár oldalát s eközben a várbeli ágyúk egyre okádták a tüzet. Mikor a budai királyi palota égett, olyan volt, mint a Vezuv kitörésének utánzata, kicsinyben. (...) a Szent Gellért-hegy fölött elhaladt golyókat a Nádorkertig is láttuk porozni, csak hogy nem volt érdemes arra mifelénk lőni, mert

is csak a honvédek használhaták. Ekkor festette le Barabás Nagy Sándor József menyasszonyát. A képet a tábornok magával vitte a fogságba, s a lány anyja csak nehezen tudta azt visszaszerezni az aradi vértanú hágyatékából.

A forradalom leveretése után Barabás egy ideig képtelen volt dolgozni. „A paletta a kezembe, de nem csinállok semmit, csak a szomorú események rajzanak az agyamban. Erőszakkal is más térer akartam terelni a gondolataimat, mert az ember beleőrülhet ebbe az állapotba.” Amikor Haynau bevonult a fővárosba, Batthyány Lajosnétól átvette a volt miniszterelnök képgyűjteményét, és pesti házában, illetve budai nyaralójában rejtette el a negyven nagyalakú festményt – közöttük a gróf életnagyságú arcképet, melyet vastag hengerre göngyölt, nehogy a házkutatáskor megtalálják.

Barabás Miklós: Batthyány Lajos gróf

ott annyi kárt sem tudott tenni, mint amibe a lövés került. A Gellértnék irányított bombák közül számtalan a hegy mögötti szőlőbe esett, úgy hogy egy pár szőlőt egészen rigoliroztak. Ha egy-egy bomba leesett, kis idő múlva nagy por és füstoszló szállt föl és a levegőben 40-50 szőlőtörke repült szét.”

A vár bevétele után Barabás 29 ágyúgolyót és gránátzilánkot talált a házában. Fölment a várba, hogy lerajzolja az össze-lőtt falakat és Driquet ezredet, ki az ostromlók közül elsőként lépett a vár területére. Május 29-én Görgei tartotta keresztvív alá a legkisebb Barabás gyereket, s erre az alkalomra Wesselényi ajándékozta meg a festőt ezüst keresztelődénnyel.

Nem sokkal ezután Barabás átköltözött nyári lakába, abba a házba, mely ma is áll – igaz, rendkívül elhanyagolt állapotban – a Városmajor utcában. Régi barátja, Nagy Sándor József tábornok hivatalos írásban engedélyezte, hogy a Lánchídon menjen át a festő bútoros kocsija, az alig elkészült hidat ugyan-

kenységre és Bécsből független Magyar Távirati Iroda megalapítására. Leszármazottaitól föltétlen tiszteletet követelt meg a forradalom iránt: Független értelmiségnek vallotta magát, és soha nem csatlakozott politikai pártokhoz, ám a tizenkét pontot és a forradalom alatt hozott törvényeket mintaszerűen vélte, a jobbgyfelszabadításban pedig sorsdöntő lépést látott. A tulajdonában lévő 1848-as ereklyéket, okmányokat és hírlapokat a kiegyezés után Szilágyi Sándor történésznek adta át, de mindvégig szenvedélyesen gyűjtötte a forradalomra vonatkozó könyveket. Halála előtt egy évvel arra kérésre Brassai Sámuel, szerezze meg számára az 1848-49. Történelmi Lapok című időszakos folyóirat számait, melyek Kolozsvár jelentek meg. 1898. február 12-én, amikor egyetlen még élő gyermeke följegyzése szerint „csendesesen öröklésre szenderült”, ezt a kiadványt találták ki-nyitva azon az asztalon, amelyik a nyolcvannégy éves festő karosszéke előtt állt.

Szegedy-Maszk Mihály

Potomság

Filmbeli jelenet – kiöltöje az ellenünk(?), nekünk(?) hősöket rendező Úr...

A szót, a pózt azóta irigylem („Mit nem ad nek...”), hogy olvastam róla. „Potomság” – mondta Petőfi ott, Segesvár közelében, a Sárpatlak hídjánál, amikor már hallatszott az orosz lovasság dübögése a szántóföldeken. Gondoljunk bele, utólagos, akadémiai rekonstrukció és viszszafeleltetés nélkül körülbelül egy órája van hátra az életéből. Igaz, ezt még senki, ő sem tudhatja. A harcászati helyzet pedig a következő: a vékony magyar arcvonalat az ellenséges lovasság már áttörte, Bem és táborokara is fut Héjjasfalva felé. A tanú Lengyel József orvos, aki megmenekült, s utólag megírja a – szó szerint – futó beszélgetést a költővel. Ahogy Petőfi rezenzenesenül konstatálja a tényeket. S gondolataiba mélyed. Ezt is irigylem. Ahogy nem flegmán, nem fölénnyel, mondhatni elnéző, megbocsátó magabiztossággal csak annyit mond: „Potomság”. Mi potomság? – vélem hallani a mai kórust. Kiugrasztanak a mai nyulat a bokorból: vajon mit, kit, melyik tábor fitmálja le, aki ma potomságot mond. Jó uraim, hát

nem értik? Nem mire, hanem mikor mondható! Aki látja, mi veszett el, s mi marad meg, az lehet annyira biztos magában, hogy annyit mond: „Potomság”, s a gondolataiba mélyed. (Persze, gondolatok szükségesei hozzá...) Szóval, egyszer, mondjuk délutáni csúcsforgalomban, nem a Sárpatlak hídjánál, hanem a Margit hídon (az Erzsébet nem jó, ott a felmászás gyanúja a leszedés veszélyével jár), szóval, megállni a Margit hídon (Arany János-i tájékozódási pontnál), ráközelíteni a vaskorlátra (hosszú ideig nem tanácsos, mert valami jótét lélek betelefontal valahova), s annyit mondani a benzingözös nyüzsgölődésbe: „Potomság”. Előttünk a vitákat hőmpolyogtató folyó, körülöttünk a marokfegyverekkel meglyuggatott város.

S aztán jöhet a – nem dzsida meg pika, nem a vágató halál, manapság a settenkedő jön el (hat harmincötös, meg vírus vagy rák). A „nem tudni, miért” halál. De ez a sompolygó mit kezdhet a félelem nélkülivel?

Marafkó László

A mellékletet szerkesztette: Lőcsei Gabriella és Devich Márton